

Świętochowski Jókai-recenziói általában helytállóak: helyesen itéli meg hőseinek jellembrázolását, regényszöveését, a cselekményességét. Helyére teszi fantasztikus regényeit is. Mindebben pozitíven szemléli az író, mindenek felett politikai állásfoglalását. Nem szabad arról megfeledkezniük, hogy a lengyel Jókai-fordítók legtöbbször másod-, sőt harmadkézből fordítottak, legtöbbször már félreértett, megcsonkított regények, elbeszélések — leginkább németek — képezték „alapszövegeiket”, s hogy Świętochowski ennek ellenére is felismerte a magyar író zsenialitását, azt bizonyítja, hogy minden rendelkezésére álló művét, valamint a róla szóló irodalmat is alaposan áttanulmányozta.

Brykalska könyve arra biztat bennünket, hogy megvolna az értelme és tudományos haszna Świętochowski valamennyi írása tanulmányozásának éppen a két nép között az évszázadok folyamán kialakult kölcsönösség, nemkülönbön az irodalmi irányzatok egymáshoz közeledése folytán. Fenntartható ez művészet- és zenetörténészeink részére is.

D. Szemző Piroska

Eötvös József művei. Arcképek és programok. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Fenyő István. Bp. 1975. Magyar Helikon, 844 l.

Örvendetesen gyors ütemben kerülnek az olvasó asztalára Eötvös Józsefnek mintaszerűen gondozott, új szempontú bevezetőkkel és megfelelő tájékoztató jegyzetekkel ellátott művei. Eötvös József művei nélkül ugyanis aligha érthető a magyar XIX. század „uralkodó eszméi”; felvilágosodás, romantika, liberalizmus egymásba érő, egymást erősítő, gyengítő, módosító alakulása, fejlődése, illetve a kelet-közép-európai összképen belül is egyéni színezetű variánsa csak az említett munkák hiteles szövegű kiadása után tanulmányozható a továbblépés igényével. Az a leegyszerűsítő képlet, amely egyfelől a Bécshez hú maradiákat, másfelől az ellenzéki haladókat kereste a XIX. század első felében, szerencsére már a múlté. S éppen Eötvös e köteté szolgáltat példát arra, hogy a Dessewffyék pontosabb méltatása bonyolultabb erőviszonyokat, érdekek és eszmék szövevényét feltételezi. S nem utolsósorban Fenyő István eddigi — jórészt eszme-, illetve kritikátörténeti kutatásai árnyalják a reformkorról az akadémiai irodalomtörténetben kialakított képet. S ha Eötvösről, a regényíróról, a költőről megnyugtató ismeretekkel rendelkezünk is, Eötvös, a gondolkodó, a reformkori, illetve a szabadságharc utáni politikus, elmélkedő (szándékosan nem írtunk filozófust, bölcselőt!) államférfi tevékenységének 42. sz.), 1876-ban Przegład pismienictwa

wegierskiego za lata 1874, 1875 címen; a Prawda pedig Wl. Bukwiński tollából Jókai halálakor írt megemlékezést róla (Maurycy Jókai. 1904. 21. sz.).

minden részletre kiterjedő elemzésével, szándékainak és lehetőségeinek, terveinek és azok megvalósulása előtti akadályoknak rajzával jórészt még adós az irodalomtörténet és a történettudomány. Milyen jellemző a tény, hogy Eötvös és a nemzetiségi kérdés problémakörét monografikusan csak egy német könyv próbálta meg tisztázni (Vö.: Weber, J.: Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage. München, 1966.). Annál többre kell értékelnünk Fenyő elszánt szorgalmát, amellyel országgyűlési naplókából, múlt századi hírlapokból ismeretlen, elfelejtett, kötetben eddig meg nem jelent Eötvös-írásokat emel be az irodalomtörténész köztudatba, köztük olyanokat, amelyek makacs hiedelmeket cáfolnak, illetve a liberális államférfi képét teszik teljesebbé. Ez a kötet emlékbeszédeket, ünnepi beszédeket, illetve politikai beszédeket tartalmaz. S bár egyik „műfaj”-ból a másikba az átmenet igen könnyű, s pl. az „emlék”-beszédeket csupán terjedelmű és az alkalom választja el az ünnepi beszédtől, míg „A tudomány és a nemzetiség viszonyáról” és más szónoklatok csupán azért nem kaphattak a politikai beszédek között (is) helyet, mivel nem országgyűlésen hangzottak el, a felosztást ideiglenesen elfogadhatónak véljük. Annál is inkább, mert nincs igazán modern műfajelméleti kézikönyvünk, s ha valaki egy-egy műfaj magyar történetére, jellegzetességeire kíváncsi, jórészt német vagy francia kézikönyvekből, századeleji disszertációkból és a maga — olykor bizonytalan — ráhibázásaiból-találgatásaiból kell kiindulnia. Így pl. Fenyő az emlékbeszédről azt írja, hogy „jellegzetesen romantikus, ugyanakkor a klasszicizmus szellemi örökségét is őrző, tehát hamisítatlanul reformkori műfaj”. E meghatározás azért kelt bennünk bizonytalanságot, mert „hamisítatlanul” reformkori pl. Vörösmarty drámái és epikus munkássága, amelyre talán a romantika fogalma illik a leginkább, de azok a lírai realizmust megvalósító Petőfiéi is. Nem inkább a *felvilágosodás* és a romantika összefonódásáról van itt szó? — kérdezzük (nem ráhibázza, hanem találgatva!). Vagy: az emlékbeszéd „historikumot ábrázol, egyszerűsre azonban a jelen és még inkább a jövő alakításának szándékával stb.”, de ezt teszik pl. Eötvös *regényei* is, ott is gyakorta „a költőiség, a versszerűség sugalmaival”. Azonkívül nemcsak Eötvös mondott emlékbeszédeket, nevezetes emlékbeszéd-szerző volt Toldy Ferenc is. Míg Eötvös főtárló, elmélkedésekkel telítődelt, lírai töltésű emlékbeszédeiből Eötvös-portré is kibontakozik, addig Toldy adatszerűbb, tár-

gyiasabb, önmagáról mit sem eláruló emlékbeszédék szerzője. Eötvös beszédei tele vannak rejtett utalással a kor költészetére, Toldy ilyen jellegű műveiben ilyesmit nem találunk. Vajon a források, az olvasmányok különféle-ségét jelölhetjük csupán okul? Nyilván az emlékbeszéd tágabb, általánosabb meghatá-rozására volna szükség. Ez azonban nem volt ezúttal Fenyő feladata, viszont Eötvös hatá-sát meg kellett magyaráznia. S ez inkább eszme-, mint műfaj történeti oldalról sikerült neki. Mert abban egyetértünk Fenyővel, hogy Eötvös emlékbeszédeivel egy újfajta értelmi-ségi magatartást körvonalaz; az olyan hasz-nos állampolgárét, aki nem szűk osztályérde-ket tart szem előtt, hanem a nemzet egészének főlemelkedését. S a Fenyő által oly sokszor emlegetett Tengelyi Jónás-figura mellett a magunk részéről inkább a Kőlcsey-modell egy életre szóló példáját, hatását emelnék ki, Fenyőnél is jobban. Mert A falu jegyzőjének ismerjük irodalmi és nem-irodalmi előképeit; de az a fajta morál, amely a Parainézisben, Kőlcsey beszédeiben megfogalmazódott, s Kőlcsey magatartásában kapott emberi (és hazafiúi) hitelt, az valóban szakítást jelen-tett még az országgyűlési nemesség legjobb-jainak is többnyire nemesi gravamenekért, a nemesi nemzetért olykor valóban áldozatos mentalitásával. A műveltség és a művelődés nagyobb hangsúlyt kap Eötvösnél, mint kor-társai Jórészénél. Eötvösnél feltétlenül a fel-világosodás egyes elemeinek továbbéléséről van szó, amelybe valószínűleg a teljességgel soha meg nem valósult magyar klasszicizmus eszményei is belejátszanak. Fenyő kitűnően veszi észre Eötvös beszédeinek intellektualitá-sát. Másfajta körmondatosság ez, mint a megyegyűlések szövegragos mondatfűzése; úgy véljük, az illető példát ebben az esetben is Kőlcsey körül kell keresnünk. Kőlcseyhez és Kazinczyhoz kell visszanyúlnunk, ha a haza és az emberiség eszméinek egylényegűségéről olvasunk Eötvösnél. Itt azonban addig nem szabad ítélnünk, amíg kielégítően nem tártuk föl Eötvös és a nemzetiségek viszonyát; amíg az e témakörre vonatkozó szöve-gek a lehető legteljesebben nem állnak rendelkezésünkre. Ugyanis a XVIII. század végétől kezdve a nemzetiségi kérdés próbaköve a — Fenyő szavaival élve — „emberiség-lép-tékű” gondolatok reálitásának. Nemcsak a magyar, hanem valamennyi érintett iroda-lomban. S a szépen szóló nyilatkozatok mel-lett a parlamenti magatartást, a konkrét tetteket is meg kell mérnünk.

Eötvös József e kötete nemcsak érdekes olvasmány, hanem az oly szükséges nemzeti önismeret és önévelés kitűnő eszköze is. Nemcsak Eötvösről, hanem koráról való tudásunkat is tetemesen bővíti. S ez a gondos sajtó alá rendező érdeme.

Fried István

Jókai Mór: Kertészgazdászati jegyzetek. 1896.
Bp. 1975. Mezőgazdasági K. (Faksimile kiadás)

Nem kevesebb, mint hat évtizedes életmű tanúsítja Jókai természetszeretetét, botanikai jártasságát és kertészkedő kedvét. A legnép-szerűbb magyar író aktív tagja volt a Kert-gazdászati Egyesületnek, szőlőt termelt sváb-hegyi hat holdján, s nyaranként a Balaton partján gondozta növényeit. A képviselőház-ban hozzáértéssel szolt az agrárkérdésekhez, többször vett részt gyümölcskiállításon, tagja lett az Országos Filoxéra Bizottságnak, s ki-tűntették „a kertészeti szakirodalom terén szerzett” érdemeiért.

Mégis feltűnően keltett a letűnő század utolsó esztendeiben az a kijelentése, hogy „Kertész vagyok... és ez büszkeségem”. Ugyanekkor A Kert c. szakfolyóirat arról adott hírt, hogy „svábhegyi csallitlabirintusá-ban oly szakértelemmel berendezett kertje van, melynek látásától... mindenkinek eláll szeme-szája — főleg, ha azt tudja, hogy a kert főkertése maga a nagynevű regény-író”. (1895. júl. 15. 9. sz. 298.)

Jókai 1896-ban megjelent Kertészgazdászati jegyzetek c. „kedvesen megirt füzeté-vel” is meglepetést okozott. Pedig ekkortájt gyakran jelentek meg kertészeti cikkek; s ezekből kiderült, hogy lényegesen több volt, mint passzionátus kertész, noha az irodalom-történetírás tulajdonképpen ennyit jegyzett fel róla.

Már csak emiatt is hiányt pótol a Mező-gazdasági Könyvkiadó, hogy — Jókai szüle-tésének 150. évfordulóján rendezett ünne-pések üde színlőljaként — faksimile kiadás-ban, s mint könyvkülönlegességet miniatúr kötetben is megjelentette a Kertészgazdászati jegyzeteket, melyben új meg új izekre bukkanva csodálhatjuk írójuk kerteszeretét és szellemes pomológiai észrevételeit. A „ker-tészgazdász poéta” fáradhatatlan szőlős-gazdaként s a gyümölcsstermelés szakképzett népszerűsítőjeként kalauzolja olvasóit a „zöld fák, ragyogó virágok, nevető szőlőtők” birodalmába. A hetedik x-en túl bölcs nevelő és segítő szándékkal, közerthetően és szórakoz-tatóan foglalja össze tapasztalatait a kerté-szeti „alaphitvallásában”.

Mégis szinte napjainkig homály fedte a kertészgazdász Jókai portréját. Nem illett bele a fantáziáját szabadon futtató roman-tikus író oeuvre-jébe, hogy egész életében fegyelmezett türelemmel, szigorú munkaritmusból meg-megújuló kísérletező ked-vel, kudarcokon edződve ápolta gyümölcsös-kertjét. S tanácstalanul álltak a „közműve-lés” és az ismeretterjesztés ilyen megnyilat-kozása előtt.

Pedig a kertészet, a természet pallérozása „életének főtétele” volt. A megszelídített